

Del mite al logos

Hesíode Cosmogonia

En primer lloc va existir el Caos. Després Gea la d'ample pit, seu sempre segura de tots els immortals que habiten els nevats cims de l'Olimp. En el fons de la terra d'amples camins va existir el tenebrós Tàrtar. Per últim, Eros, el més formós entre els déus immortals, que reblaneix els membres i que en els seu pit captiva el cor i la sensata voluntat de tots els déus i tots els homes.

Del Caos varen sortir Èreb i la negra Nit. De la Nit a la vegada varen néixer l'Èter i el Dia, als que va parir prenyada pel contacte amorós amb Èreb.

Gea va donar a llum primer a l'estrellat Urà amb les seves proporcions, per a què la contingués per totes parts i poder ser així seu sempre segura per als déus feliços. També va donar a llum a les grans Muntanyes, deliciosa morada de les deesses, les Ninfes que habiten els boscosos monts. Ella igualment va parir l'estèril pèlag de remogudes ones, el Pont, sense que hi hagués el grat comerç.

Després, anant al llit amb Urà, va donar a llum a Oceà de profundes corrents, a Ceos, Crios, a Hiperion, a Jàpet, a Tea, a Rea, a Temis, a Mnemòsine, a Febe de daurada corona i a l'amable Tetis. Després d'ells va néixer el més jove, Cronos, dement retorçada, el més terrible dels seus fills i es va omplir d'un immens odi cap a son pare.

Va donar a llum als Cíclops d'esperit superb, a Brontes, a Estèropes i al violent Arges, que regalaren a Zeus el tro i fabricaren el raig. Aquestos en la resta de coses eren semblants als déus, però en mig del seu front tenien un sol ull. Cíclops era el seu nom per eponímia, ja que, efectivament un sol ull completament rodó es trobava en el seu front. El vigor, la força i els recursos presidien els seus actes.

També de Gea i Urà varen néixer altres tres fills enormes violents el nom dels quals no s'ha de pronunciar: Coto, Bariareu i Gies, monstruosos engendres. Cent braços informes sortien agitadament dels seus muscles i a cadascun li sortien cinquanta caps dels muscles, sobre robustos membres. Un força terriblement poderosa s'albergava en el seu cos.

Hesíode: Teogonia

1. Qui era Hesíode.
2. Quines característiques tenen les explicacions mitològiques de l'origen de l'univers?
3. En què es diferencia d'una explicació científica de la nostra època.
4. conèixes altres mites actuals?
5. Cerca una definició de mite.

Carlos Garcia Gual: *Los mitos clásicos*.

En cuanto a la eclosión y avance de una mentalidad crítica y racionalista en el ámbito griego, se trata de un proceso histórico muy conocido que tiene sus inicios en la Jonia del siglo VI antes de Cristo. En esas ciudades, comerciales, prósperas, de talante abierto, es donde el racionalismo florece con toda libertad; en Mileto, Efeso, Halicarnaso y Cos surgen los primeros filósofos, los primeros historiadores y los primeros escritores occidentales de medicina científica. Esa "aurora de la filosofía griega" representa la aparición de una visión del cosmos que está opuesta, en su mismo planteamiento, al pensamiento mítico. Para explicar los fenómenos del mundo real se recurre a la experiencia, la investigación, el cálculo, a la razón. Explicar la realidad es ya recurrir a principios generales y abstractos, a ideas y datos comprobables, no a creencias ni relatos míticos. Se ha hablado de la ilustración griega como un tránsito desde el mito al logos. (Vom Mythos zum Logos es el título de un famoso estudio de Wilhelm Nestle.)

Hay una oposición entre esos dos términos: mythos es el relato tradicional y fabuloso, que explica mediante un cuento con personajes extraordinarios e imágenes dramáticas; logos es el razonamiento que busca las causas de las cosas mediante la explicación de su producción natural, sin intervenciones maravillosas. El mito se opone no sólo al logos, sino también a la historia, término éste que, en griego, significa investigación, "saber por haber visto" -pensemos en la Historia de Heródoto y en la Historia de los animales de Aristóteles-, y se refiere ante todo al presente. Tanto el logos como la historia son saberes críticos y que dan razón, mientras que el mito es imposible de demostrar, es fantástico y objeto de creencia; algo que se cuenta, pero que nadie ha visto. En esa ambiente racionalista, "los ojos resultan testigos más exactos que los oídos", según dijeron los presocráticos Heráclito y Heródoto. Ya no se acepta la explicación de los mitos, sino que es la investigación racional el camino para buscar la verdad y esa naturaleza de las cosas, la physis oculta bajo las apariencias engañosas, esa naturaleza que "gusta de ocultarse" (Heráclito).

Los filósofos presocráticos se interrogaron acerca del fundamento del mundo y proponían un arché, un principio único: Tales, el agua; Anaxímenes, el aire; Anaximandro, lo indefinido; Heráclito, el fuego. No importa el acierto en su respuesta; sí que no recurrieran ya a ningún ser mítico ni a ningún relato mítico en esa búsqueda. Buscaban una causa física mediante un razonamiento general. También los primeros historiadores y los médicos hipocráticos prescindieron de los mitos en sus investigaciones y explicaciones. Esta brillante etapa inicial del racionalismo es lo que alguna vez se llamó "el milagro griego", aunque esa denominación ha caído en desuso porque se trata de un hecho histórico cuyos condicionamientos socioculturales nos parecen claros y que, por otro lado, tampoco nos parece un brusco corte con respecto a su pasado.

De todos modos hay que resaltar que, desde esa época, existe una crítica a los mitos (en presocráticos como Jenófanes y Heráclito, por ejemplo), y pronto aparecen los intentos de justificar a los mitos frente a la razón como "ficciones alegóricas". (el primer alegorista es Teágenes de Regio, ya en el siglo VI, contemporáneo, pues, de algunos presocráticos.) Ese enfrentamiento de lo mítico y lo racional resulta complejo, y la victoria de la razón no es tan sencilla ni tan definitiva como pudiera pensarse desde una óptica anacrónica. La pregunta de si creían los griegos en los mitos depende mucho de la época, la formación cultural y del sentido de lo que entendamos por "creer", acto humano nada simple.

Carlos Garcia Gual: *Los mitos clásicos*.

Inicis del pensament filosòfic

"El pensamiento filosófico surgió hace dos mil quinientos años, en contraste con el pensamiento arcaico, que había permitido a los seres humanos orientarse en el mundo durante los milenios precedentes. A su vez, el pensamiento arcaico no era sinó la elaboración de ideas e impulsos cuyos orígenes pueden ser buscados en las épocas prehistóricas en que nuestros remotos antepasados aprendían a articular lingüísticamente el mundo que los rodeaba.

Seria erróneosuponer que el pensamiento arcaico fue mas tarde desplazado por el filosófico o el científico. En la historia intelectual de la humanidad un nuevo tipo de pensamiento no desplaza nunca del todo al anterior, sinó que màs bien se superpone a él.

Nuestra manera de pensar en un momento dado consta de muchos estratos, como una cebolla. En el centro estan los màs primitivos impulsos e intuiciones, que se formaron a través de muchos millones de años de evolución biológica. Otras capas representan estratos arcaicos de pensamiento, seguidas de capas màs externas de pensamiento filosófico y científico. Los métodos formales e informáticos de nuestro tiempo son como la piel de la cebolla. Constituyen la parte màs visible y característica de nuestra cultura, però seria ingenuo confundir la cebolla con su piel"

Jesús Mosterín. *Historia de la filosofía*.

1. El text es refereix a tres tipus de pensament. Quins són? Quines característiques tenen? Quina època tenen el moment de plenitud?
2. Segons el text, en el món actual continua vigent el pensament arcaic. Està d'acord amb l'afirmació de l'autor?. Podries assenyalar algun exemple on es vegi la vigència del pensament arcaic en el món actual?

TEXT A COMENTAR

Relacionem aquesta experiència amb els plantejaments de la filosofia tradicional. Fa més de dos mil anys que un dels homes que més va contribuir a establir les nostres tradicions modernes d'investigació intel·lectual -no solament d'investigació filosòfica, sinó també científica, política, estètica i ètica- atribuïa l'origen de la filosofia a un sentiment de meravella natural en tots els homes. Els hàbits de fer-se preguntes, d'argumentar, reflexionar, investigar, criticar, deliberar, reconsiderar, corregir, començar de nou, és adir, els hàbits de la investigació racional no eren, segons entenia ell les coses, característiques exclusives d'uns quants savis excepcionalment dotats d'una ment curiosa i penetrant, acadèmics lletraferits, «intel·lectuals» amb barba, o l'equivalent entre els grecs antics. Al contrari, les arrels d'on van sorgir la discussió filosòfica, la investigació científica, la reflexió moral, la teoria política o la crítica estètica havien de trobar-se en la vida de tots els homes per igual. No obstant això, la frase d'Aristòtil, que afirma que la filosofia és producte del sentiment de meravella, deixa una cosa per explicar. Com podem distingir l'admiració filosòfica de la científica o bé de l'estètica, per exemple? Quan parlem del «sentiment de meravella», quantes coses diferents s'hi enclouen? L'any 400 a.C, la paraula «filosofia» encara era un terme genèric i indefinit que s'aplicava a moltes coses que nosaltres anomenariem física, ètica, psicologia, teologia i fins certs aspectes de la política; i no simplement lògica, teoria del coneixement, i altres àrees que encara en l'actualitat anomenem filosofia. ¿A què feia referència Aristòtil, doncs? Per «admiració» o «sentiment de meravella», volia entendre

aquells sentiments de curiositat exploradora i d'embadaliment que potser, a la llarga, porten l'home al camp de la física o de la fisiologia? Hi incloïa també el sentiment de reverència i misteri davant la mateixa existència del món, i de la nostra, que poden ser el punt de partida d'un sentiment religiós embrionari? O, més aviat, parlava com a «filòsof» en el sentit més restringit del terme, tal com l'entendem en els nostres dies? Si és així, a la frase hi hem d'afegir alguna cosa. La filosofia pot ser un producte del sentiment de meravella, però no pas més que altres coses; per consegüent, hem d'estar disposats a preguntar-nos per les connexions -i diferències- que hi ha entre l'admiració embadalida, inquisitiva i exploradora que dóna origen a la ciència natural, l'admiració gratificadora i creativa que s'expressa mitjançant les arts, l'admiració mística, agraïda i global que dóna fonament als sentiments religiosos i el sentiment de meravella perplexa, reflexiva i autocrítica que encara avui dia és la força impulsora de la filosofia.

Stephen TOULMIN *Knowing and Acting. An invitation to philosophy*, 1976

1. Què vol dir l'autor amb: «el sentiment de reverència i misteri davant la mateixa existència del món, i de la nostra, que poden ser el punt de partida d'un sentiment religiós embrionari»? Quin sentit trobam en l'explicació mítica?
2. Quines característiques defineixen la reflexió filosòfica i científica davant la mítica? Són igual d'importants en la vida de l'home?

Breu resum

Dues formes de veure el món: el mite i el logos. La filosofia no sorgeix de cop i volta, abruptament. Més aviat és el resultat d'una lenta evolució des del pensament arcaic, basat en la fe i la imaginació, fins al pensament racional, fonamentat en la raó. El pensament arcaic funciona a partir de mites. Un mite és un relat d'un succés que ha ocorregut en un altre temps diferent del nostre, els protagonistes del qual són déus o herois.

Molts de mites pretenen explicar l'origen de l'univers. D'això se'n diu cosmogonia. Per exemple:

1) El relat del llibre del Gènesi, a la Bíblia, sobre la creació de l'univers per Yavhé en set dies, és una cosmogonia jueva i cristiana;

2) El poeta grec Hesíode relata, que abans que res existís el Caos. Després, Gea (la Terra), esdevingué la seu de tots els Immortals, Zeus el principal, que habiten els cims nevats de l'Olimp; això és una cosmogonia i teogonia grega.

Les característiques del pensament arcaic són:

- a) Infundat: afirma coses que no pot demostrar (per exemple que quan hi ha llamps és perquè Zeus s'ha enrabiat).
- b) Acrític: no s'analitza ni es critica mai a si mateix, encara que pot ridiculitzar els mites externs.
- c) Antropomòrfic: l'home arcaic projecta sobre el món les característiques humanes. Els déus són com els homes, s'enrabien, però molt més poderosos.
- d) Subjectiu: els homes no cerquen explicacions objectives dels fenòmens naturals, per exemple la pluja, sinó que pretenen ésser afavorits pels déus mitjançant ofrenes i rituals.

El naixement de la filosofia representa el pas del mite al logos. La superació del mite per l'explicació racional. En el s. VI a. C. a Grècia els primers filòsofs deixen de confiar en els mites i per confiar exclusivament en la raó. Els resultats d'aquest canvi foren la filosofia i la ciència.

Les característiques del pensament racional són:

- a) Raonat: argumenta lògicament les seves conclusions; utilitza la deducció a partir de premisses.
- h) Crític: es corregeix a si mateix, és un pensament autocrític.
- c) Intersubjectiu: qualsevol individu racional, independentment del seu origen, ha de ser, ben instruït, capaç d'entendre allò que plantetja.

Antigament no es distingia entre la ciència i la filosofia. El primer filòsof grec conegut, Tales de Milet va predir un eclipsi de sol l'any 585 aC i va descobrir un important teorema matemàtic. Posteriorment, sobretot a partir de la revolució científica a l'Edat Moderna (s. XVI) la ciència es separà de la filosofia mitjançant la introducció del mètode experimental i la sectorialització del saber (divisió en especialitats, separació dels distints camps del coneixement, naixement de les diferents disciplines científiques).

Primers Filòsofs

TAULA CRONOLÒGICA DELS PRINCIPALS CORRENTS I FILÒSOFS GRECS FINS EL PERÍODE HELENÍSTIC	
En aquells casos en què figura solament una data, aquesta és sempre aproximada i es refereix al que els antics nomenaven <i>acmé</i> , és a dir, la maduresa (edat de quaranta anys aproximadament). En llatí i a les llengües romàniques s'utilitza el terme <i>floruit</i> , etapa de floriment	
I. PERÍODE COSMOLÒGIC (tot el segle VI i la primera meitat del segle V a.C.)	II. ELS SOFISTES I SÒCRATES (Segona meitat del segle V. a. C)
1. Els pensadors jònics Tales de Milet (585 a. C.) Anaximandre de Milet (547 a.C.) Anaxímenes de Milet (525 a. C.) Heràclit d'Efes (500 a. C.)	Protàgores d'Abdera (aprox. 490-410 a.C.) Gòrgies de Leontini (aprox. 480-380 a.C.) Sòcrates (469-399 a.C.)
2. Pitagorisme antic Pitàgores (530 a. C.) Alcmeon de Crotona (500 a.C.)	III. PLATÓ I ARISTÒTIL (Des dels inicis del segle IV a. C. fins les dècades finals del mateix) Plató (427-347 a. C.) Aristòtil (384-332 a. C.)
3. Xenòfanes de Colofó (530 a.C.)	IV. PERÍODE HELENÍSTIC (Des de finals del segle IV al s I a C)
4. Filòsofs de l'escola d'Elea Parmènides (470 a. C.) Zenó d'Elea (450 a.C.) Melissos de Samos (445 a.C.)	Estoïcisme Zenó de Citio (aprox 341-261 a C)
5. Els sistemes postparmenidis Els pluralistes Empèdocles (450 a.C.) Anaxàgores (460 a.C.) Els atomistes Leucip (440 a. C.) Demòcrit (420 a. C.)	Epicureisme Epicur de Samos (341-270 a. C.) Escepticisme Pirró d'Elis (aprox. 360-270 a. C.)

Els primers filòsofs?

Filòsofs? Els més antics no van ser coneguts amb aquest nom sinó amb el de «savis». I «savis» eren anomenats també els poetes, els vidents, els artistes i els metges. Segons la tradició va ser Pitàgores qui va inventar la paraula «filòsof» (= amant i cercador de la saviesa o sophia), quan afirmava que «cap dels homes no és savi, sinó únicament Déu» i que l'home, per tant, no pot ser anomenat *sofós*, sinó tan sols *filo-sofós*. Sembla que va ser al cercle socràtic on el terme va rebre la seva significació definitiva actual. D'altra banda, aquests homes són també tècnics, científics, polítics i, algunes vegades, fins i tot mags i taumaturgs. Així doncs, homes «universals».

Són **els primers filòsofs** però no en el sentit d'una anticipació inconscient o ingènua del que sols abastà maduresa amb Plató i Aristòtil, sinó com les primeres presentacions de les posicions metafísiques i «científiques» occidentals. Però, malgrat que els «presocràtics» siguin considerats com els primers filòsofs grecs no pot dir-se d'ells que són estrictament els «primers» perquè: 1.- no ha d'oblidar-se la contribució del pensament «oriental» (Egipte, Àsia Menor, Fenícia, Mesopotàmia i, fins i tot, la Xina i la Índia); 2.- parlar de «primers» en sentit d'«originari» (de «procés») suposa sobrecarregar ideològicament el pensament presocràtic.

Pre-socràtics? Hom coneix als primers filòsofs amb el nom genèric de «filòsofs presocràtics», però la denominació és desafortunada. Cronològicament, no tots ho van ser: alguns són contemporanis de Sòcrates, i Demòcrit va morir molt posteriorment. Des del punt de vista doctrinal, menys encara. Sòcrates i els sofistes suposen una vertadera ruptura amb tots ells: uns altres interessos filosòfics (cosmològics en els primers, antropològics en els segons), uns altres temes, un altre mètode («especulatiu» front a diàleg).

Anomenem-los, doncs, simplement «primers filòsofs». Heus-ne aquí algunes característiques comunes:

1. Tots ells viuen a les colònies de la **Jònia** o a la **Itàlia meridional**, encara que degueren ser grans viatgers. Però hi va haver excepcions.

2. Tots ells se centren en l'estudi de la **Naturalesa**, en la recerca d'un substrat comú al canvi perpetu que es mostra en l'aparencial. Cosa lògica, si pensem que la filosofia pretén, com hem vist, substituir les explicacions mítiques i donar una resposta racional al mateix problema que aqueslls pretenien resoldre: el problema dels **orígens** del cosmos. Per això s'ha nomenat aquest període cosmològic.

3. Emperò, no pot parlar-se d'un abandó total del **mite**: l'actitut que trobem és ja filosòfica, però el llenguatge i els esquemes mítics no han desaparegut. De fet, les cosmogonies milèsies, com vorem, tenen clares reminiscències mítiques: segregació de parelles de contraris a partir de la unitat primordial, “lluïta” d'aquestes parelles de contraris, canvi cíclic, etc..

4. S'ofereix per primera vegada un saber distint del familiar, narratiu i mitopoètic; un saber elaborat, que ja podríem nomenar científic, fonamentat a partir de l'especulació racional i deductiva, malgrat que no en el control experimental de la naturalesa. Hi ha elements clàrament nous respecte a les explicacions mítiques:

4.1. la **racionalitat**: trànsit del fàctic al necessari; recerca d'un principi explicatiu de la natura del que procedeixen totes les coses;

4.2. esperit **immanentista**: el principi explicatiu no ve de fora (Déus), sinó de la physis.

4.3. **observació** crítica i sistematitzada del món.

5. Finalment, tots ells devien ésser escriptors -llevat, probablement, de Tales- però les seves obres s'han perdut i no en resten més que **fragments** citats per autors posteriors (amb interpretacions que no sempre són de fiar): Plató i Aristòtil, Plutarc (s. II. a.C.), Sext Empíric (s. II a. C.), Climent d'Alexandria (ss. II-III), Diògenes Laerci (s. III d. C.) entre altres. Especial importància té Teofrast (s. III a. C.), qui va escriure una obra -*Opinions dels físics* - que només s'ha conservat fragmentàriament. Amb tan escassa base textual es comprén que l'estudi dels presocràtics resulti difícil i que no s'hagin pogut proposar interpretacions definitives del seu pensament.